

nije dobi, kao najbolji ulog za budućnost. U razvoju takvih kurikuluma posebno su empirijska istraživanja jer je bioetika mlada znanost, a kao grana znanosti u Hrvatskoj je još mlada.

Nužno je mudro odgajati i obrazovati mlade generacije kako bismo vidjeli rezultate ozdravljene prirode jer će upravo na mladima biti da iskoriste prostor za spoznaju o tome što je potrebno mijenjati i očuvati u postojećim sustavima vrijednosti u odnosu prema prirodnom svijetu. Jedino poticanjem zdravog razuma, realnog shvaćanja problema, moralnog djelovanja, te poboljšanja obrazovanja za bolji odnos prema prirodi imat ćemo bolju budućnost i od one koju bi sada modeli i grafikoni mogli i pretpostaviti. Osjetiti sebe, biti suosjećajan, razumjeti kako su stariji i mudriji shvaćali prirodu, recept je za bolju budućnost, no danas se previše ljudi nalazi u potpuno suprotnoj ulozi. Jedni su od onih koji od prirode samo uzimaju. Sve to moguće je promijeniti konkretnim obrazovanjem, čime bismo dobili kvalitetnija i učinkovitija rješenja, no potrebno je djelovati odmah. Pisali smo mnogo o stoljećima iza nas, a sada je pred nama pitanje o čemu će se pisati o stoljeću u kojem se sada nalazimo i koja nam predstoje. To isključivo ovisi o nama, a time i o onome čime ćemo hraniti naš duh, psihu i tijelo.

Bruno Vučković

Jadran Kale
RASPROSTIRANJE KULTURE. Kako ljudi stvaraju prostor
Naklada Slap, Zadar, 2021., 241 str.

Knjiga „Rasprostiranje kulture: Kako ljudi stvaraju prostor“ etnologa i antropologa Jadrana Kalea predstavlja doprinos relacijskom poimanju prostora kroz korištenje etnološkog i antropološkog pristupa „pridavanja značenja“ različitim kulturnim sastavnicama koje konstruiraju prostor. Prostor se u Kaleovoj knjizi, kroz istraživanja i promišljanja u današnjici zanemarenih oblika „otvorene“ prostornosti, sagledava kroz povezanost s tijelom. Otuda i crpi njegovo definiranje prostora kroz uspravljenost, granice, usmjerenost i kretanje tijela, kojeg vidi unikatnom „ljudskom mjerom za prostor uopće“ (str. 24).

Ovo djelo možemo vidjeti kao promišljanje prostora više nego predstavljanje novih empirijskih istraživanja prostora. Ukoliko ga promatramo kao takvog, tada se možemo prepustiti autorovoj sposobnosti baratanja različitim oruđima pri opisivanju dimenzija prostornosti. Primjerice, autor daje temeljit uvid u pojedine temate (etnoastronomija, ribarstvo i suhozidi), koje obrađuje i u svojim prethodnim istraživačkim radovima, međutim istraživačkom komponentom ovog djela ipak dominiraju pregled prethodnih istraživanja, pregled korpusa interdisciplinarnе literature i vlastitih dubokih promišljanja o pojedinim temama. Ukoliko bi se dalje razvijala u budućim verzijama ove ili autorovih novih knjiga, istraživačka dionica knjige bi dodatno profitirala od uključenja još većeg broja novih istraživanja putem intervjua i terenskih uvida kao što je onaj s koraljarom Antom Bebanom (str. 136).

Knjiga je, zanemarimo li uvod i zaključak, strukturom bimodalna. Prvi se dio odnosi na svojevršno seciranje prostora raščlambom njegovih „granica“. Drugi dio se odnosi na konkretizaciju autorovog doprinosa razumijevanju prostora kroz četiri poglavlja o kreiranju prostora. U njima se autor bavi noćnim nebom, morem, suhozidima i običajem sicanja (tetoviranja) tijela.

U uvodu, „Može li, molim, ustati *stvarni* prostor?“, Kale govori o stvaranju prostora, kao izrazu koji opisuje narav prostora, koji stoji u nekoj relaciji te značenje crpi iz kulturalnih praksi, dok stvaranje vidi napose u zahvaćanju kulture dok ona nastaje. Istraživanju pristupa etnografijom masovne kulture jer smatra da se etnografijom drugih, manje konvencionalnih značenja ne može doći do validnih odgovora na pitanja stvaranja i uništavanja prostora. U poglavljima o „Definiranju prostora“, autor se dotiče tjelesnog središta, obale kao prirodnog ruba, granice kao umjetnog ruba te prirode u granicama. U prvom poglavlju autor nam objašnjava kako je ljudsko tijelo jedini alat ljudske mjerljivosti prostora – bilo da se radi o uspravnosti tijela, poimanju udaljenosti ili kretanju. Koristeći relacijsku logiku, autor konstatira kako je „polazište ulaska u prostor kretanje (je) tijela po njegovim osima“ (str. 39). U drugom poglavlju, nastavljajući se na „kretanje osima“, autor predstavlja obale kao fizičke granice kopna, „prirodnog okoliša ljudske pokretljivosti“ (str. 39). Treće poglavlje, temu granica dovodi do onog „umjetnog“, odnosno skrojenog. Sagledavajući prisutnost moći na terenu, pronalazi različite izraze za granice, različite kulturne silnice koje djeluju na takvim područjima te s pravom govori o prostor-

nom dijelu koji određuje odnose. Time se redefiniraju značenja prostora. Sličnim povijesnim obuhvatom, autor kroči kroz ograđivanje prirodnog prostora, utvrđujući kako je ideal netaknute prirode povijesna baština ljudskog društva.

Poglavlja o stvaranju prostora vjerno prate svojevršni teorijski uvid u prethodnim poglavljima. Noćno nebo se čini nedodirljivim i autor kreće u potragu za zvjezdanom etnografijom. Kroz doprinos rane hrvatske etnografije, autor pronalazi društvo u zvijezdama – imena zvijezda i njihova kartografija pokazatelj su upliva ljudskih interpretacija u prostor. Međutim, autor ovdje navodi kako se percepcija neba promijenila. Od neba koje je svrshodno, dominirajuće i društveno posredno, do neba koje postaje referentni prostor. Od neba koje postoji kao predaja, do neba koje je mjerljivo i homogeno. Referentni prostor koji je, za razliku od neba, nevidljiv, jest morsko dno. Morsko dno, kao i suhozid, svoju prostornost duguje ekonomskoj isplativosti. Autor kod suhozida vidi potencijal demokratičnosti jer „nema drugog materijalnog fenomena u kojem svatko sudjeluje svojim doprinosom tek podignuvši otkotrljali kamen“ (str. 142). Kroz „četiri ključa“ autor sagledava promjenu predodžbe suhozida kroz povijest te takvo njegovo redefiniranje – odnosno uništavanje i ponovno postajanje. U poglavlju o sicanju tijela, autor se vraća na poimanje tijela u relaciji s prostorom. Identifikaciju s kulturnim kroz upisivanje određenih vrijednosti na tijelo vidi kao oprimjerivanje prostora na samom tijelu. Takav oblik prostornosti uvelike crpi iz kolektivnih percepcija te se preslikava na individualno. Tijelo postaje prikaz lokalne ili neke druge zajednice te time biva teritorijalizirano.

U zaključku, „Čarolija stvaranja stvarnog prostora“, autor determinira glavne postavke svog rada. Prije svega, prostor je nerazdvojiv od tijela. Drugo, prostor ima svoje rubove u vidu granica. Ti su rubovi izrazito živa mjesta u kojima se stvara kultura i identifikacija. Treće, prostor je kretanja, konstantno pregovaranje o značenjima, promjena iz statičnog u dinamično. Četvrto, prostor se stvara, a ne proizvodi. Nema fetišizacije prostora, prostor nije apsolutan već je raznolik („prostor nastaje s onim koji izriče njegovu konstataciju“, str. 203), u njega ne smještamo, nego u njegovoj izgradnji sudjelujemo. Prostoru, na kraju, neminovno sudi vrijeme.

Ovo djelo je vrlo vrijedan spomenik etnološkim istraživanjima pomalo zanemarenih oblika prostornosti te prilog relacijskoj perspektivi stvaranja i redefiniranja takvih oblika prostornosti kroz povijest. Takav dojam definitivno grade vrlo opsežni i multidisciplinarni opisi pojedinih kulturnih praksi, koji se mogu pronaći u svim poglavljima knjige. U budućim izdanjima ovog ili budućih radova autora može se sugerirati samo osnaživanje empirijske dionice istraživanja, o kojoj ovdje ne saznajemo dovoljno.

Andrej Ivan Nuredinović

Paško Bilić
SOCIOLOGIJA MEDIJA. Rutine, tehnologija i moć
Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2020., 205 str.

Knjiga *Sociologija medija: Rutine, tehnologija i moć* autora Paška Bilića udžbenička je monografija podijeljena u četiri poglavlja, dok se na kraju knjige nalazi *Prilog: Razgovori o sociologiji, komunikaciji i medijima*, a koji se sastoji od razgovora s različitim međunarodnim stručnjacima koji se bave istraživanjem medija. Autor u *Uvodu* navodi kako su malobrojni pokušaji teorijske integracije ovog područja što otežava sistematizaciju sociologije medija kao zasebne grane sociologije (str. 10). Ova knjiga stoga predstavlja pokušaj sistematizacije različitih teorija komunikacije u koherentnu cjelinu, koristeći se pritom metasociološkim pristupom. Autor je u pisanju bio nadahnut zbornikom „Društvenost komunikacije“, koji je 1978. godine uredio Matko Meštrović. Bilić ističe kako se u pisanju vodio idejom o utemeljenosti svakog komunikacijskog procesa u društvenim odnosima (str. 11). Knjiga cilja odgovoriti na nekoliko osnovnih epistemoloških i ontoloških pitanja kada je riječ o komunikaciji – kako komunikacija i mediji stvaraju znanje o društvu i kakvi se tipovi društvenih odnosa i društva općenito mogu implicitno i eksplicitno razaznati u sociološkim i medijskim teorijama (str. 11). *Sociologija medija: Rutine, tehnologija i moć* proučava odnose medija i društva na tri različite razine društvene zbilje – mikrorazini, mezorazini i makrorazini. Podnaslov knjige daje nam najavu njezine strukture; *rutine* se odnose na mikrorazi-